

DEVLETLER HUKUKU ÖĞRETİMİ VE ÇALIŞMALARI ÜZERİNDE BAZI DÜŞÜNCELER

Prof. Seha L. MERAY

"I think it desirable that scholars in every profession should pause from time to time to examine anew and with a critical eye the whole basis of their profession and their own particular place in it. I feel that this is especially true of the social sciences, which are so much a part and parcel of the variable human nature and changing human society which they investigate and which they serve."

A. M. McKinzie, "The Nature, Place and Function of International Law Today", *Proceedings of the American Society of International Law*, Washington, 1938, sah. 6.

"A wise man once said that scholars would do well to postpone the discussions of questions of method until they approached the end of their academic work. This statement may imply that methodological problems require an amount of detachment and wisdom that is not likely to be acquired at an early stage. In any case, this judgement on youth should be heeded as a warning against dealing with such questions in an exclusive spirit."

G. Schwarzenberger, *International Law as Applied by International Courts and Tribunals*, London, 1949, 2 nd edit., sah. xliii.-

Giriş

Devletler hukukunun öğretimi ile ilgili meseleler, bilhassa Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'da XX nci yüzyılın ilk çeyreği içinde, gerek ilim derneklerinde yapılan tartışmalarda, gerekse ilmî dergilerde yayımlanmış makalelerde ele alınmış görünmektedir. Bu konularla ilgi sonradan da devam etmiştir. ¹.

¹. Bu konuda görebildiğimiz yazılardan bazıları şunlardır: M. S. Kebabdjy, "L'Enseignement du Droit International et son Caractere Obligatoire", *Revue de Droit International et de Législation Comparée*, 1908, sah. 241 - 260 ; "Report of the Standing Committee on the Study and Teaching of International Law and Related Subjects", *Proceedings of the American Society of International Law*, 1916, sah. 108 - 117 ; *Conférence sur l'Enseignement du Droit International et des Relations Internationales*,

Bu yazılarda ve tartışmalarda, bir taraftan, Devletler hukukunun Üniversite programlarına daha sistemli bir şekilde alınması, bütün öğrenciler için mecburî bir ders haline sokulması veya mümkün olduğu kadar geniş bir öğrenci kitlesine okutulması lüzumu savunulurken, diğer taraftan da, Devletler hukuku öğretiminin nasıl yapılması gerektiği araştırılmakta ve bazı sonuçlara varılmağa çalışılmaktadır.

Kıt'a Avrupası memleketleri, bu arada memleketimiz için, Devletler hukukunun Üniversite programlarına alınması konusunda İngiltere ve Amerika'dakilere benzer meseleler, bugün için aynı mahiyette ve önemde belirmemektedir. Kıt'a Avrupası memleketlerinin hemen hemen hepsinde, Hukuk veya Siyasî İlimler Fakültelerinde, Devletler hukuku resmî programlara alınmış mecburî bir ders olarak okutulmaktadır. Türk Üniversitelerinin Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültelerinde ise, Devletler hukukunun Üniversite programlarına alınması meselesi uzun zamandan beri halledilmiş bulunmaktadır.² Üniversitelerimizin bu Fakültelerinin lisans programlarında Devletler hukuku *mecburî* bir ders olarak okutulmaktadır. Yine Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültelerimizin lisans programlarından başka doktora programlarında da Devletler hukuku esaslı bir şekilde yer almış bulunmaktadır.

Devletler hukuku ve milletlerarası münasebetlerle ilgili diğer derslerin okutulması bakımından Siyasal Bilgiler Fakültesinin daha müsait bir

Lwow, 1935 ; A. D. McNair, "The Need for the Wider Teaching of International Law", *Transactions of the Grotius Society*, 1944, cilt 29, sah. 85 - 98; Philip Jessup, "The Teaching of International Law in Law Schools", *Proceedings...*, 1947, sah. 66 - 77 ; Robert R. Wilson, "The Teaching of International Law in the Undergraduate and Graduate Course in Political Science", *Ibid.*, sah. 77 - 84 ; G. Schwarzenberger, "On Teaching International Law", *The International Law Quarterly*, July 1951, cilt 4, sayı 3, sah. 299 - 3105 ; P. de Visscher, "Colloque sur l'Enseignement du Droit International, Genève, Août 1956", *Journal du Droit International*, 1957, sayı 1, sah. 106 - 132 bu yazının İngilizcesi "Conference on the Teaching of International Law, Geneva, August 1956" başlığı ile hem bu dergide, hem de *The Year Book of World Affairs*'de (1957, sah. 257 - 272) yayımlanmıştır.

2. "1868 tarihli Maarif - i Umumiye Nizamnamesinde Daarülfünunun Hukuk Şubesinde okutulacak dersler arasında Hukuk - u Mülki dersi vardı." C. Bilsel, "Devletler Hukuku mu, Devletlerarası Hak mı?", *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1940, cilt VI, sah. 639. Mekteb - i Mülkiye'de, 28 Ocak 1859 tarihli *Takvim - i Vekai*'ye göre, "Muahedat - ı Saltanat - ı Seniye" okutulması derpiş edilmişti. 28 Ocak 1859 da tedrisata başlayan Mekteb - i Mülkiye programlarında "Hukuk - u Mülki ve Muahedat - ı Devlet - i Aliye" dersi vardı. Bknz. : A. Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, 1954, cilt I, sah. 6, 18 ve 19.

durumda olduğu söylenebilir. Birinci sınıftaki Siyasî Tarih dersinden sonra, ikinci sınıfta Devletler hukuku, umumî lisans dersi olarak okutulmaktadır. Ayrıca Diploması ve Dış Münasebetler Şubesinde ³ Milletlerarası Siyasal ve Sosyal Teşekküller, Milletlerarası Münasebetler, Milletlerarası Aktüel Meseleler, Siyasî Tarih, Mukayeseli Diplomatik Teşkilât, Milletlerarası İktisat ve Gümrük Politikası, gibi dersler de verilmektedir. Fakültemizde 1956 - 1957 ders yılından itibaren başlayan doktora programlarında, her sene Devletler hukuku da yer almaktadır ⁴.

Böylece, İngiliz ve Amerikan Üniversitelerinden bazıları için bir mesele teşkil eden konu, - Devletler hukukunun resmî ders programlarına alınması ve mümkün olduğu kadar geniş bir öğrenci kitlesine okutulması ⁵, - memleketimiz bakımından büyük ölçüde halledilmiş görünmektedir.

Bununla beraber, diğer memleketler için olduğu kadar, memleketimiz için de önemli olan konu, Devletler hukukunun Fakültelerimizde nasıl okutulması gerektiği meselesidir. Böyle bir konunun bütün memleketlere müşterek unsurları olduğu gibi, memleketimiz bakımından bazı özel yönleri de vardır. Milletlerarası münasebetlerde şimdiye kadar görülmemiş yeni gelişmeler, milletleri bir arada ve dünya çapında düşünmeğe sevkeden günümüzün mesafeler - yakıcı teknik ilerlemeleri, Devletler hukukçularını da müşterek meseleleri üzerine eğilmeğe sevketmiş bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinde Devletler Hukukçuları, birkaç devrede bir toplanarak öğretimle ilgili meselelerini görüşmektedirler. Avrupa'da, Devletler Hukuku Öğretimi Konusunda ilk milletlerarası toplantı Polonya'nın Lwow şehrinde 26 - 28 Haziran 1934

³ Siyasal Bilgiler Fakültesinde, son sınıftaki ihtisas bölümlerinden biri eskiden beri Siyasî Şube idi. 1955 - 1956 ders yılında yürürlüğe giren yeni Lisan Öğretim ve İmtihan Yönetmenliğine göre, lisans programı dört yılda tamamlanmaktadır. Lisans öğretiminin son iki yılı ihtisas bölümlerinde yapılmaktadır. İhtisas bölümleri şunlardır: 1) Diploması ve Dış Münasebetler Şubesi, 2) Maliye ve İktisat Şubesi, 3) İdarî Şube.

⁴ Şimdiye kadar doktora programında ele alınan Devletler hukuku konuları şunlardır: 1956 - 57 ders yılında: Milletlerarası Deniz Hukuku; 1957 - 58 ders yılında: Milletlerarası Adalet Divanı İçtihadı; 1958 - 59 ders yılında: Andlaşmalar Hukuku.

⁵ Amerikalı Devletler hukukçuları başka bir meseleye de işaret etmektedirler: "... International Law is being steadily pushed out of the curricula of our colleges and universities, in favor of the broad subject of international relations, which gives the professor a chance to discuss all the current political problems, as well as problems connected with the United Nations." Prof. Fenwick'in Prof. Oliver'e mektubundan, *Proceedings.....*, 1954, sah. 109.

tarihinde yapılmıştır. Bu çeşit toplantıların en yakın örneği, Cenevre'de, 1956 Ağustosunda, Carnegie Tesisinin malî yardımıyla yapılan Devletler Hukuku Öğretimi Milletlerarası Toplantısıdır. Belçikalı ilim adamı ve Milletlerarası Adalet Divanı eski yargıçlarından Prof. Charles de Visscher'in başkanlığında yapılan bu toplantıya Fransa'dan Prof. Charles Rousseau ve Prof. S. Bastid, İngiltere'den Prof. Georg Schwarzenberger, Amerika Birleşik Devletlerinden Prof. Charles Fenwick, İsviçre'den Prof. Paul Guggenheim ve Belçika'dan da Prof. Paul de Visscher (raportör) katılmışlardır. Toplantıda, Devletler hukuku öğretiminin, program muhtevası hariç, çeşitli meseleleri üzerinde durulmuş, tartışmalardan sonra bazı sonuçlara varılmıştır.

Memleketimizde ise, tahsisen Devletler Hukuku öğretimi üzerinde olmamakla beraber, dolayısıyla bu öğretimi de ilgilendiren bir toplantı 7-10 Nisan 1958 tarihlerinde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yapılmıştır. "Hukuk Öğretimi Hakkında Beynelmilel Kongre" adını taşıyan bu toplantıda, Türk hukukçuları ile birlikte, Alman, Amerikalı, İngiliz, Fransız, ve Avustralyalı meslekdaşlarımız genel olarak hukuk öğretiminin başlıca şu konuları üzerinde durmuşlardır: 1) Hukuk Öğretiminin gayeleri; 2) Hukuk Öğretiminin metodları; 3) Hukuk Öğretiminin muhtevası; 4) Hukuk - öncesi öğretim; 5) Hukuk ve komşu mevzular arasındaki münasebetler. Çok faydalı bir fikir mübadelesine imkân veren bu toplantıda yapılan tebliğlerin, tartışmaların ve varılan sonuçların bir an önce yayımlanacağını ümit etmekteyiz.

Devletler hukuku öğretimi üzerinde, hukukçularımız arasında ilmi bir toplantının tertiplenmesini beklerken, bu yazımızda, Devletler hukuku öğretimi ile ilgili olarak yayımlanmış makaleler arasında görebildiklerimizden ve 1956 Cenevre toplantısının raporundan faydalanarak ve memleketimizin durumunu da gözönünde tutarak, aşağıdaki konular üzerinde durmanın yerinde olabileceğini sanıyoruz: (i) Devletler hukuku öğretiminde genel davranış; (ii) Devletler hukuku öğretiminin muhtevası ve yapılış tarzı; ve (iii) Memleketimizde Devletler hukuku çalışmaları ile ilgili olarak terminoloji, Türk tatbikatına önem verme ve örnekolay kitapları meseleleri.

I. Devletler Hukuku Öğretiminde Genel Davranış

1. Genel Davranış :

Milletlerarası camianın gelişme durumunu ve bugün erişebildiği merhaleyi gözönünde tutmadan, bu camiayı, sosyal müesseseseleşmenin en mü-

tekâmil bir örneği olan Devletle, ve Devletler hukukunu da iç hukukla karşılaştıranlar, Devletler hukukunun noksanlarını görmekte güçlük çekmemişlerdir. Bu bakımdan değil yalnız “sokaktaki adam”, değil yalnız kuvvet politikasını savunanlar, fakat bizzat hukukçular, Devletler hukukunun hukukîlik vasfı üzerinde tereddütten bu vasfı redde kadar giden fikirler öne sürmüşlerdir. Şüphesiz, artık günümüzde ilmi bir konu olarak önemi kaybetmiş olan, bu “itirazlar” ve bunlara verilmek istenilen “cevaplar” üzerinde durmak, bu yazının çerçevesine girmemektedir ⁶.

Önemli olan, Devletler hukukunun öğretimi bakımından çok uzak olmıyan tarihlere ginceye kadar, bizzat Devletler hukuku ile uğraşanların, meşgul oldukları hukuk kolunun haklı olarak tenkid edilmesine malzeme veren davranışlarıdır. Devletler hukukunun, bir hukuk sistemi olarak mı, yoksa ahlâki mülahazalara ya da diplomatik görüşmelere dayanan felsefî bir sistem olarak mı ele alınacağı uzun zaman tartışma konusu olabilmıştır ⁷. Devletler hukuku veya milletlerarası münasebetler alanlarında yazı yazanlar, hukuk nedir, hukuk milletlerarası alanda ne yapabilir, nasıl işleyebilir veya nasıl işletilebilir konularında büyük bir karışıklık yaratmışlardır ⁸. Devletler hukukunu, ilkel bir yapısı olan milletlerarası camianın münasebetlerini düzenliyen müspet bir hukuk sayma ve bu şekilde ele alma yerine, bazı yazarlar, düşünce ve hayal imkânları ölçüsünde, nazariye kurma yoluna kaymışlar, Devletler hukuku kaidelerini oldukları gibi değil, olmasını temenni ettikleri şekilde belirtmeğe ça-

⁶ Bu konuda bir fikir edinmek için bknz. : C. Bilsel, **Devletler Hukuku - Giriş**, İstanbul, 2 nci bası, 1940, sah. 19 - 34, Z. M. Alsan, **Yeni Devletler Hukuku**, Ankara 1950, cilt I, sah. 43 - 47 ; İ. Lütem, **Devletler Hukuku Dersleri**, Ankara, 1956, cilt I, sah. 4 - 8 ; Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Ankara 1959, cilt I, sah. 58 - 65.

⁷ J. B. Scott, **Proceedings...**, 1916, sah. 111.

⁸ C. T. Oliver, “Relation of International Law to International Relations”, **Proceedings...**, 1954, sah. 110. Meselâ Prof. P. Fiore, bir yazısında (“La Véritable Mission de la Science du Droit Internationale pour Donner à la Société Internationale son Organisation Juridique”, **R. D. I. L. C.**, 1910, sah. 169), “Les publicistes, malgré leurs laborieuses études, ne sont pas parvenus à se mettre d'accord pour formuler les règles qui doivent régir la société internationale et déterminer les moyens propres à en assurer le respect” dedikten sonra, kendisi de bu kaidelerin nasıl olması gerekeceği üzerinde izahlara girişmektedir.

lımışlardır⁹. Böyle yaparken de, ilimde nazariyenin gerçek yerini ve rolünü de, çoğu zaman, izam veya ihmâl etmekten kurtulamamışlardır¹⁰.

Devletler hukukunu bu şekilde ele alışa karşı, Amerika Birleşik Devletlerinde Birinci Dünya Harbinden önce (1914) toplanan Devletler Hukuku Öğretmenleri Konferansı (*Conference of Teachers of International Law*), Devletler Hukuku Amerikan Derneğine (*American Society of International Law*) verdiği raporda, şöyle demektedir: "(a) Devletler hukuku öğretiminde bilhassa kaidelerin müspet vasfı ve kesinliği belirtilmelidir." Aynı raporda, Devletler hukukunun milletlerarası münasebetleri idare eden kaideler olduğu belirtilirken, Devletler hukuku öğretiminin bir evrensel barış propagandasına vesile olmaması gerektiğine de işaret ediliyordu. Öğrencilerin konuya karşı ilgi ve heveslerini çekmenin ve artırmanın en iyi yolu, Devletler hukuku kaidelerinin gelişici vasıflarını göstermektir. Konu bu şekilde sunulduğu zaman milletlerarası münasebetleri idare eden müspet kaidelerin, barışın muhafazasını nasıl sağladığını öğrenci görmekte zorluk çekmiyecekti¹¹.

Bu görüş, zamanın getirdiği bazı gelişmelerle, 1956 Cenevre Konferansında da belirtilmiştir. Toplantının raportörü Prof. P. de Visscher'in raporunda ifade ettiği gibi, son kırk senenin olayları, milletlerarası camiada birçok değişiklikler yaratmış, bir taraftan, yıllardır sabırla inşa edilmiş doktrinleri ve usulleri silip-süpürürken, bir karışıklık ve şüphe uyandırdıktan sonra, ilim adamlarının çoğunluğunu, milletlerarası muhitin daha objektif ve daha realist bir açıdan incelenmesi gerektiği hususunda ikna etmiştir¹². Böyle bir görüşle, 1956 Cenevre Konferansı

⁹. Geçen asrın ikinci yarısından itibaren, Devletler hukukunun kodifikasyonu konusunda şahsî temennilerine göre tasarılar hazırlayan yazarların listesi oldukça uzundur. Bknz.: Ch. Rousseau, *Principes Généraux du Droit International Public*, Paris, 1944, sah. 865. - Prof. Wilson (*Proceedings.....*, 1947, sah. 80) bu konuda şunları söylemiştir: "The substance of what is taught in undergraduate and graduate courses in this field of political science in the past furnished for what Dr. James Scott once described as "these gentle and affectionate expressions of personal disagreement which we have learned to regard as one of chief functions of the teacher of international law."

¹⁰. Prof. J. L. Kunz ("The theory of International Law., *Proceedings.....*, 1938, sah. 24) şöyle demektedir: "It is perhaps pertinent to stress, first of all, the true meaning of the conception of the theory, to do away with misconceptions, according to which theory is often identified with the idle curiosity, with Utopia, misconceptions according to which theory is nothing but mental acrobatics, a pure jeu d'esprit of scholars, utterly devoid of any practical value, far remote from the so-called real life."

¹¹. *Proceedings.....*, 1916, sah. 114.

¹². P. de Visscher, *op. cit.*, (J. D. I.), sah. 109.

Devletler hukuku öğretiminde umumî davranışın istikameti ile ilgili olarak şunları belirtmektedir :

“Birkaç sene önce son derece tartışmalı olan bir konuda, nihayet bir mutabakata varılmış bulunmaktadır. Milletlerarası camiayı sırf tündengelenele metodu ile kurulmuş bir normlar sistemine uygun olarak, kendilerinin hazırladıkları bir örneğe göre tavsif eden hukukî şekilcilik savunucularının dogmatik ele - alışından ve İkinci Dünya Harbi ertesinde Devletler hukukunu, zamanın şartlarına uymayan bir sosyal durumun riya-kâr bir yaldızı şeklinde anlıyan yazarların tepkisinden sonra, artık Devletler kukçularının, milletlerarası vetirenin çeşitli veçhelerini, sosyal gerçeklerle hukukun karşılıklı rollerini objektif olarak ve açık fikirle incelemelerini mümkün kılacak daha mûtedil ve daha ilmî bir yola girmelerinin zamanı gelmiştir. Böyle kesin bir ilmî davranış Devletler hukuku ile uğraşanı, eskiden kolayca - bir kenara bırakabileceğini düşündüğü bugünse hukuk kaidelerinin teşekkülünde, yorumunda veya ortadan kalkışında önemleri temel olarak kabul edilmek gereken, çeşitli siyasî ekonomik ve psikolojik olayları dikkatle incelemeğe sevk edecektir. Konferansa katılanlar bu bu nokta üzerinde müşterek kanaatlarını belirtmek üzere, varılan sonuçlardan birincisi olarak, Devletler hukuku öğretiminin, hangi şekil altında sunulursa sunulsun, müspet hukuk kaidelerini besleyen sosyal gerçeklerin incelenmesine, gerekli yeri vermesi zaruretine işaret etmişlerdir...

“Bu sonucu kabul ederken... tartışma grubunun üyeleri bir tavsiyede bulunmaktan çok, olanı tesbit eden bir beyanda buldukları düşüncesindedirler.

“Hukuk öğretimine dudak bükme isteyeceklere hitaben şu olayın belirtilmesi gerekir ki, XIX neu asrın sonlarına doğru öğretimin belirtici vasfı olan *exegesis* metoduna ve diğer sırf şeklî metodlara artık itibar edilmez olmuştur. Hukuk kaidelerini, bunların sosyal muhitteki görevlerini gözönünde tutarak izah etmek hususunda hukuk öğretiminde sarfedilen devamlı gayretler, son elli yıldan beri, hususî hukukta, âmme hukukunda ve Devletler hukukunda gözle görülebilir haldedir.

“Tartışma grubu, bilhassa yeni birçok ders kitaplarında ve ana kitaplarda görüldüğü gibi, öğretimin günlük hâdiselerle ilgilenmesi hususunda yapılan teşebbüsleri de cesaret verici saymaktadır.”¹³

Yeni davranış, sosyal ilim ve hukuk tekniğine uygun olarak, bu istikameti almış olunca, Devletler hukukçusu da Devletler hukukunun “ne bir hayal ne de devayı kül” olduğunu unutmamalıdır¹⁴. Çünkü Devlet-

¹³. *Ibid.*, sah. 111 - 113.

¹⁴. J. L. Brierly, *The Law of Nations*, Oxford, 1955 (5 th edit.), Önsöz.

ler hukuku, genel olarak ilkel bir hukuk olarak belirlemektedir; bu özelliğini gözönünde tutmak "bir özür dileme değil, fakat ilmî bir görüş - derinliğidir; Devletler hukukunun ilkelliği de milletlerarası camianın teşkilâatlanmasının ilkel oluşundandır." ¹⁵

Bu durumda, Devletler hukuku öğretinin, konusunu nasıl bir davranışla ve nasıl bir ruhla ele alması gerektiği hakkında Prof. Wilson şöyle demektedir: "Yapıcı bir katkıda bulunması için, Devletler hukuku okutunun, en azından, yaptığı işin sosyal faydasına inanması gerekir. Bunun için de, Devletler hukukunu, sosyal refaha götürecekt tek müessese, hattâ başlıca müessese olarak kabul etmesi şart değildir. Devletler hukukunun harp - sonrası gelişmesi, metihkâr bir tonla veya tenkidden uzak bir ele alışla sağlanamaz. Tam bir fikrî dürüstlük, *lex lata* hakkında insanın iyimser görüşler öne sürmesine veya ara - sıra uygulanan kaidelere evrensel bağlama kuvveti olan vecibeler mahiyetini vermesine kolayca imkân bırakmamaktadır. Fakat bu kaidelerin noksanları ve mükemmel olmaktan uzak tarafları bulunmasını da, dersde fazla izam ederek,... Devletler hukukunun sadece üzerinde kitaplar yazılan bir konu olmadığı, aynı zamanda uygulanan bir sistem de olduğu hususu gözden kaçırılmamalıdır." ¹⁶

2. Devletler Hukununun Dinamizmi Meselesi :

Devletler hukukunun dinamik mahiyeti, bilhassa yakın zamandaki yazılarda, çeşitli vesilelerle belirtilmiştir. Meselâ Prof. Wright, bu konuda şunları söylemiştir: "Devletler hukuku öğretiminde bilhassa belirtmek istediğim ikinci bir husus Devletler hukukunun dinamik karakteridir. Devletler hukuku, konferanslarda kabul edilen beyannamelerle, Devletlerin iddiaları ile, yapılmakta olan andlaşmalarla daima değişmektedir. Bir yandan milletlerarası politikanın ve milletlerarası teşekküllerin aktüel gelişmelerinden haberdar olmamanın, diğer yandan da, Devletler hukuku bilgisi olabileceği görüşünün terkedilmesi gerekir sanırım. Devletler hukukunun, herhangi bir diğer hukuk konusunun olduğu gibi, daima büyük bir yanı vardır; öğrencilerin ilgisi muhafaza edilmek isteniyorsa, onların bundan da haberli kılınmaları gerekir. Milletlerarası teşekküller ve milletlerarası politika ile ilgili aktüel gelişmelerin Devletler hukukunda tesirleri vardır." ¹⁷

Devletler hukukunun bu dinamik vasfı üzerinde diğer birçok yazarlar da durmuşlardır. Prof. Kunz, bu gelişmelerin tesiriyle, doktrinde zıt

¹⁵. Kunz, *op. cit.*, sah. 30.

¹⁶. Wilson, *op. cit.*, sah. 79.

¹⁷. Q. Wright, *Proceedings...*, 1947, sah. 102.

kanaattaki yazarlar arasında şiddetli tartışmalar ve aykırı davranışlar olduğuna işaret etmektedir: Bir tarafta “klâsik” Devletler hukukunda en ufak değişikliğe cephe alan muhafazacı yazarlara karşı, diğer tarafta da hukukun “kısır”, “manasız” veya “safça bir hayal” olduğunu öne süren “yeni - realistler” görülmektedir; bunlardan başka bir de, hayallerini gerçeklerle karıştıran “gönüllerince dileyenler” ve bir dünya federal Devletinin gerçekleşmesini savunan vâizler vardır ¹⁸.

Sosyal olayların bu dinamik itmeleri karşısında Devletler hukukunun karşılaşmakta olduğu meselelerle ilgili olarak, Wilfred Jenks’in sözlerinin doğruya en yakın bir görüş olduğu söylenebilir: “Mesele, istikrar ve ilerleme bakımından çatışan talepleri bağdaştırma meselesidir. Meselelerin esası şuradadır ki, hukuk bir yandan sâbit olmak durumunda iken, diğer yandan da hareketsiz kalamamaktadır.... Hafifletilmemiş ve denetlenmemiş hareketsizlik kadar hareket de yıkıcı olabilir. Bu konu, herhangi bir hukuk sisteminin, sür’atli bir sosyal ve ekonomik değişme ile karşılaştığı her zaman vahim bir mesele halini almaktadır. Bilhassa Devletler hukukunun bugünkü gelişme merhalesinde ciddi görünmektedir. Mesele ile ilgili temel prensipler basittir. Bir kere, esaslı bir şekilde tesis edilmiş olan hukukun otoritesi partizan ve geçici sebeplerle sarsılmamak gerekir. Daha gelişmiş bir hukukun müstakbel otoritesini arttırmaya gayret ederken, mevcut hukuk da yüksek bir standardda riayet etmek önemli bir husustur. Yerine bir şey koymadan mevcut olanı yıkmak ilerleyici değil gerileyici bir adımdır. Anarşi hukukî gelişim bakımından tatmin edici bir usul değildir.... Nihayet, hukuk sür’atli gelişme vetiresi içinde iken, her hukuk sistemi gibi, kendi büyüme kaidelerine uygun olarak, örnek olayların ve hukukî düşüncelerin toplanması ile gelişmektedir; gelişme vetiresi hukukî geleneklerin tesiri altındadır; böylece, birbiri arkasından gelen her safhada, bir önceki safhanın benimsenmesi de gerek-

¹⁸. Kunz, “The Changing Law of Nations”, *American Journal of International Law*, 1957, cilt 51, sah. 78, 79. Prof. Wilson da (op. cit., sah. 80) şöyle demektedir: “The present is a time when, especially from outside the profession, but also from within it, come sharp suggestions that re-examination of fundamental assumptions and of specific rules are in order. Thus a leading diplomatic historian (Thomas A. Baily, *A Diplomatic History of the American People*, 1946, 3 rd edit, p. 869) has written, of the startling event at Hiroshima, that “many old concepts of diplomacy and international law [were] blown up in a billowing cloud”; and a leading authority on the American Constitution (Edward S. Corwin, *The Constitution and what It Means Today*, 1947, 9th edit, p. 95) wrote that “Total War has completely destroyed International Law so far as it formerly attempted to set limits to methods of warfare.”»

mektedir; hukuku değiştirebilecek olur - olmaz ve keyfî tesirlere karşı, bu da, bir korunma sağlanmaktadır.”¹⁹

Bir başka yazımızda, yeni gelişmeler karşısında Devletler hukukunun yerleşmiş kaidelerinin durumunu incelerken şöyle demiştik: “Asırlık ve kökleşmiş prensipleri ve müesseseleri yeni hayat şartlarına uydurmada ne kadar temkinli davranmak gerekirse, bu temkini hareketsizlik haline getirmemeğe de o derece dikkat etmek gerekir. Aksi halde, temkinsiz acele,... anarşi doğurabileceği gibi, hareketsiz temkin de elimizde içi boş, hayata tekabül etmeyen bir prensip bırakmakla neticelenebilir.”²⁰

II. Devletler Hukuku Öğretiminin Muhtevası, Metodu ve Yeri ile İlgili Meseleler

Devletler hukuku öğretiminin muhtevası, metodu ve yeri meselelerini Lisans ve Doktora programları bakımından ayrı ayrı ele almak gerekmektedir sanırız.

1. Lisans Programlarında :

A. *Dersin Muhtevası Meselesi* : Devletler hukuku öğretiminde ve bu konuda yazılan ana - kitaplarda uzun zaman yapılagelenden farklı olarak, Devletler hukukunun (i) Barış Hukuku ve (ii) Harp Hukuku şeklinde iki ana bölüme ayrılması artık, diğer memleketlerde olduğu gibi memleketimizde de terkedilmiş görünmektedir. Bu konuda Prof. Schwarzenberger'in meseleyi isabetli bir şekilde özetlediğini zannediyoruz :

“Devletler hukukunun, geleneksel olarak, barış, harp ve tarafsızlık hukukları şeklinde bölünmesi, teamülî Devletler hukukunda, barış ve harp durumları arasında realist olmıyan bir ayırma olarak mahzurlu görünmektedir. Böyle bir ayırma, harbe - varmıyan zorlamalarla (*measures short of war*) tavsif edilen ortalama durumları (*status mixtus*) aydınlat-

¹⁹. C. Wilfred Jenks, “Craftmanship in International Law”, A. J. I. L., 1957, cilt 51, sah. 52. - American Society of International Law'ın 1950 toplantısında, Prof. J. W. Bingham, deniz hukukun yeni ve dinamik şartlara uygun olarak gelişmesi zaruretinden bahsederken, Prof. Jessup “dinamizm ile dinamit” arasındaki farka işaret etmişti. Bknz.: *Proceedings..* 1940, sah. 54, 63.

²⁰. Meray, “Açık Denizlerin Serbestliği Prensibinin Gelişmesi”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1955, cilt X, sayı, 2, sah. 100.

mamakta ve konuyu harp hukuku ve tarafsızlık hukuku yönüne, aşırı derecede, kaydırmaktadır.

“Meselenin kökten bir çözüm yolu, hiç olmazsa lisans (*undergraduate*) seviyesinde, harp ve tarafsızlık hukukunu tamamiyle programdan çıkarmaktadır. Böyle bir davranış iki bakımdan haklı gösterilebilir. Bir kere, atom çağında ve dünya harpleri devresinde, harp ve tarafsızlık hukuklarının büyük kısmı ancak tarihî bakımdan ilgilenebilecek konular halini almış bulunmaktadır. Diğer taraftan da, Birleşmiş Milletler, Nuremberg ve Tokyo Kararları devrinde, bu konular artık tatbikî değerlerini kaybetmişlerdir.

“Gerçekte, bu iki görüş de durumu yanlış olarak izam etmektedir. Hava harbinde yol gösterici hemen hemen hiçbir hukukî prensip olmakla beraber, gelecekteki herhangi bir harpte, harple ilgili bütün kaidelerin ihmal edileceği, veya hiçbir Devletin tarafsız kalabileceği bir durumda bulunamayacağı tereddütsüz kabul edilemez. Aksine, başkasının adına tecavüzde bulunma (*aggression by proxy*) olayı, Güvenlik Meclisinin, süreli üyelerden birinin vetosu yüzünden hareket imkânını kaybetmiş olması ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun Acheson Plânını Kore hareketinde yürürlüğe koyma hususunda tereddütü, bugünkü dünyanın eski kötü günlerden pek farklı olmadığını ve bu yüzden de harp ihtimalini tamamiyle gözden uzak tutabilmemizin veya harbi cinaî bir dalâlet sayabilmemizin pek mümkün olmadığını da gösterir gibidir. Yukarıdaki iki görüş doğru olsalardı bile, Nuremberg ve Tokyo suçlularının yalnız barışa ve insanlığa karşı suçlar yüzünden değil, aynı zamanda teknik anlamında harp suçları yüzünden de mahkûm edildiğini unutmamak gerekir. Bir harp fiilinin harp suçu sayılacak bir fiil olup olmadığını bilmek için de, önce, harp kaidelerini tesbit etmek gerekir....

“Bu durumda, harp ve tarafsızlık hukuklarının, gereken asgarî ölçüsüne indirilmesi, haklı olarak savunulabilir. Böyle yapıldığı takdirde, başlıca ilgiyi barış hukuku üzerinde toplamak, bilhassa bu hukukun da dünya politikası girdabından en az müteessir olan ve aynı zamanda en çok uygulanma değerini taşıyan bahisleri üzerinde durmak mümkün olabilir. Bu bakımdan, Londra Üniversitesinde Devletler hukuku konusu, birkaç senedir, şu bahisleri ihtiva etmektedir : Devletler hukukunun temelleri ; Milletlerarası şahsiyet ; Devletin yetkileri ; Devletler hukukunun objeleri ; Milletlerarası andlaşmaları ; Harp ve tarafsızlık. Ayrıca seçimlik olmak üzere, iki de İhtisas Konusu vardır : Milletlerarası Teşekküller ve Milletlerarası İktisadî Hukuk. Umumî Devletler hukuku dersi sonba-

har ve ilkbahar smestrelерinde verilmekte, yaz smestresi de ihtisas derslerine tahsis edilmektedir.”²¹

Böyle bir programla dahi, Devletler hukukçusunun karılaacağı mesele, kendisine verilmiş belirli zaman içinde bu programı bitirebilip bitiremeyeceğidir. Bu soruya cevap vermeden önce, diğер konularda ders okutan meslekdalara hakkaniyetle muamele etmiş olmak için, derhal söylenmesi gereken, her kesin kendi dersinin en önemli derslerden olduğuna inanma eğiliminde bulunduğ ve “konusuna gerçekten ilgi duyan her hocanın, ne kadar fazla olursa olsun, böyle önemli bir dersten öğrencilerin aşırı derecede faydalanmı sayılmıyacaklarını dnmesi ve yetki sahasını daima geniletmeğе (*ampliare iurisdictionem*) gayret etmesidir.”²²

Bu artlar altında, doğru dn tarzını Prof. McNair göstermektedir sanırız : “Kısa lisans ğretimi devresinde hiçbir ğrenci hiçbir konu üzerinde fazla bir şey öğrenemez ; fakat konunun prensipleri ile, ihtiyaı olduğ zaman daha fazla bilgiyi bulmasını sağlıyacak kaynaklar hakkında bir şeyler öğrenebilir.”²³ Böyle olunca, bütün bahisler üzerinde çok kısa ve sath olarak durmaktansa, konunun btnlğune hanel getirmedi, bazı bahisler üzerinde daha az durarak, bazılarında da ise o kadar da durmayarak, önemli bahisleri iyi bir ekilde incelemenin ne de-

²¹. Schwarzenberger, *op. cit.*, sah. 301, 302. Aynı gr için bknz.: Wilson, *op. cit.*, sah. 81. Ayrıca Lwow Konferansı sonuları da (*op. cit.*, sah. 208) bu gr yle ifade etmektedir : “La Conférence,... rejette la division traditionnelle des manue’s du droit des gens en droit de la paix et en droit de la guerre et considere que les règles devant régir une action armee eventuelle doivent etre enseignees sur la base des règles traditionnelles de la guerre adaptees aux conditions juridiques actuelles de la vie internationale.” A. de La Pradelle (“Utopie ou Calcul ? Négligera-t-on Longtemps Encore l’Etude des Lois de la Guerre”, *Revue de Droit International*, 1933, cilt XII, sah. 512) bu konuda yle demektedir : “Il est bien, sans doute, de multiplier les efforts en vue de rendre, de plus en plus rare, la guerre. Mais, si ces efforts ne devaient pas aboutir, si, par malheur, le retour a la guerre devait se produire, ne conviendrait-il pas que dans cette hypothese l’equipement juridique ait fait, au prealable, l’objet d’une preparation attentive ? Est - ce que, du simple fait que la politique pretend, desormais, faire disparaître la guerre, les preparations militaires, navales, aeriennes de la guerre ont cesse ? Et des lors, comment la preparation juridique des règles destinees a la discipline des differents modes de guerre, soit entre combattants, soit entre combattants et non combattants, seraient - elles plus en contradiction avec les perspectives de paix que ces dispositions guerrieres ?”

²². McNair, *op. cit.*, sah. 85.

²³. *Ibid.*, sah. 96.

rece yanlış bir yol olacağı sorulabilir. "Maksad, öğrenciye bütün soruların bütün cevaplarını öğretmek değil, fakat meselelere çözüm yolu arayışta, şahsî bir davranışta bulunma imkânını kazandırmaktır." ²⁴

B. *Konunun Şumulü*: Devletler hukuku dersini lisans programları içinde verirken karşılaşılabilecek diğer bir mesele de, konunun şumulüdür. Her hukuk kolunda olduğu gibi, Devletler hukukunda da konu tahlilî bir metodla incelenecektir. Cevaplandırılması gereken mesele, hukuk ilminin diğer iki sahası olan sosyolojik izahlarla, hukuk kaidelerinin geliştirilmesi meselelerine ne derece temas edileceğidir.

Bu mesele üzerinde Prof. Schwarzenberger şöyle demektedir; "Meselelerin en basit çözüm yolu, bu iki konuyu da, hukukçunun ilgi sahasının dışında kaldıklarını öne sürerek, dışarıda bırakmak olabilir. Şüphesiz hukuk sosyolojisinin metodları, hukukçunun tahlilî ve sistematik çalışmalarında kullandığı metodlardan farklıdır. Fakat bu iş yalnız sosyologa bırakılırsa, o da, hukuk konusunda teknik bilgisi olmadığını öne sürerek bu işten affedilmesini isteyebilecektir. Her iki taraf da bu işi üzerlerinden atınca, bu sahada hiçbirinin çalışmayacağı neticesi ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan tereddüt uyanırsa, hukukçunun bu işten kaçınmaması gerekir; çünkü, hukukçu kendi hukukî sistemini kendine hâs sosyal perspektif içinde görmezse, bu sistemi mihrakı dışında takdim edebilir; böylece de kendisi kendi çekingenliğinin başlıca kurbanı olabilir.... Önemli olan mesele, Devletler hukuku sosyolojisi ile bu hukukun geliştirilmesi meselelerinin, bunların diğer konular zararına ders çerçevesine alınmalarını gerektirecek kadar önemli olup olmadıkları ve lisans öğrencilerine bu konulardan da bahsedilip edilmeyeceği meselesidir." ²⁵

Bazı yazarlar, sosyolojik bir temel ve siyasî ilimler bilgisi olmadıkça Devletler hukuku konularının gereği gibi incelenemeyeceğinden endişe etmektedirler ²⁶. Böyle bir temel veya böyle bir bilgi olmadıkça, Devletler hukuku, öğrenciye, cansız ve bir garip fenomen olarak görünecektir. Bu konuların lisans - ötesi programlara bırakılması ne kadar isabetli olur-

²⁴ O. Hoffman, *Proceedings...*, 1947, sah. 103.

²⁵ Schwarzenberger, *op. cit.*, sah. 299. 300.

²⁶ Prof. Wilson da (*op. cit.*, sah. 78) paralel bir görüş açıklamaktadır: "Considered from the point of view of its essential and social utility, international law, comprising the legal aspects of interstate relations, cannot logically be the exclusive domain of Juristic science. It is not extraneous to political science, nor an appendage therto, but an integral part thereof. Indeed, a leading American authority [Manley O. Hudson] who speaks on the basis of long experience in teaching the subject in law school, has said that he could not teach international law without teaching political science in some degree."

sa olsun, lisans öğrencileri de bu meselelerle son derece ilgilenmektedirler. Böyle olunca, bu öğrencilerin cevaplarını, gerekli rehberlik olmadan mı aramaları lâzım gelmektedir? Aynı durum Devletler hukukunun geliştirilmesi için de bahis mevzuudur. Devletler hukukunun noksanları o derecededir ki, öğrenciler milletlerarası düzenin daha şumulü meseleleri üzerinde düşünmekten kendilerini alamamaktadırlar. Çünkü öğrenciler de bir sosyal "buut - u mücerret" de yaşamamaktadırlar. Bu meseleye temas edilmemesi demek, öğrencilerin bu konularla kendi başlarına meşgul olmalarını, milletlerarası düzenin islâhı ile ilgili olarak ortaya atılan tasarıları ve teklifleri, gerekli ilmî imkânlardan mahrum olarak incelemelerini istemek olur. Şüphesiz, gerek Devletler hukuku sosyolojisinden gerekse bu hukukun geliştirilmesinden bahsedilmek istendiği zaman, lisans programlarında bunlar için çok az zaman ayrılabilir. Başlıca mesele, şu halde, eldeki malzemenin en iyi şekilde sunulmasıdır ²⁷.

Öyle görünüyor ki, Devletler hukuku hocası, Prof. Schwarzenberger tarafından haklı olarak ortaya atılan bu iki meseleyi de fazla izam etmemek durumundadır. 1956 Cenevre konferansında da, bu istikamette sonuçlara varılmıştır. "Tartışma gurubunun bütün üyeleri de, hukuku sosyoloji veya siyasî ilimle karıştırarak mahiyetini değiştirmeme lüzumunu ısrarla belirtmişlerdir. Hukuk, hiç bir zaman terkedilmemesi gereken kendi özellikleri, metod ve tartışma bakımından kendine hâs icapları olan bir ilimdir." ²⁸

1956 Cenevre Konferansı, geniş anlamda sosyolojik bilginin lisans programına konulacak ayrı derslerle de verilebileceğini gözönünde tutmuştur. "Fakat, kıt'a Avrupasında, para, personel ve programlarla ilgili güçlüklerin öğrencilere verilen ders sayısını arttıрмаğa engel olduğunu

²⁷. Schwarzenberger, *op. cit.*, sah. 300 - 301.

²⁸. P. de Visscher, *op. cit.*, (J. D. I), sah. 119,

Prof. Kunz bu konuda (*Proceedings...*, 1938, sah. 27) şöyle diyor: "Politics itself is not a science, but an art, the art of what is possible under given conditions. The determination of the new international law is not the task of science, but of politics, not of the scholar, but of the statesman. It is for the statesman to make a political decision. In making this decision, which is always an experiment, the scholar of international law as such has no superiority over the statesman. His advantage lies in the formulating the contents decided upon by the statesman." Bu konuda Prof. Wilson ise (*op. cit.*, sah. 81) başka türlü düşünür görünmektedir: "Within limits, it would appear to be a proper function for the teacher concerned with the development of the law, while, emphasizing the actual state of it at any given time, also to point out possible lines of development deemed to be desirable, making clear his criteria for determining desirability."

da düşünerek, tartışma grubu, Devletler hukuku eğitiminde bu yeniden-istikametlenmenin bir özel ders çevresi içinde de gerçekleştirilebileceği kanaatını açıklamıştır. Tartışma grubu, oybirliği ile, lisans programının başlangıcında böyle bir ders vermenin, bir profesörün enerjisini aşırı derecede zorlamıyacağına mutabık kalmıştır. Bu temel Devletler hukuku öğretimi, Devletler hukukunun bütün safhaları veya hukukun ve hukukî müesseselerin bütün (tarihî, siyasî ve ekonomik) veçheleri hakkında geniş ilmî bilgi verme gayesini gütmemelidir. Bu öğretim, bir taraftan, öğrencilere asgarî bir temel bilgi verirken, diğer taraftan da, hukukî normların yaratılmasında, yorumunda ve ortadan kalkışında rol oynayan sosyal olaya da öğrencilerin dikkatini çekerek, onlara daha realist bir düşünüş tarzı verebilmelidir. Sosyal, siyasî ve ekonomik prensiplere atıflarda bulunarak “renklendirilmiş ve zenginleştirilmiş” olan ancak böyle bir hukukî eğitimidir ki, öğrenciler arasında milletlerarası meselelere karşı bir ilgi canlandırabilir ve öğrenciler arasında birkaçını ihtisaslaşmağa ve şahsî araştırmalara girişmeğe sevkedebilir. Hocanın mahareti, hukukun tecanüsünü ve kendine hâs özelliğini muhafaza edecek şekilde, hukukî ve hukuk - dışı malzemeyi bağdaştırmakta görülecektir.”²⁹

Devletler hukuku öğretiminde önemli olan bu konuda memleketimizin durumu oldukça müsait görünmektedir. Gerçekten, Hukuk Fakülterimizin lisans programlarına göre öğrenciler, Devletler hukuku görmeden önce, Devletler hukuku kaidelerini daha iyi anlamak ve bunlara ilgi duymak bakımından gerekli yardımcı bilgiyi başka derslerle almaktadırlar. Roma hukuku, Anayasa hukuku, Medenî hukuk gibi dersler yanında, sosyal ve hukukî olayları daha iyi kavramalarına imkân verecek İktisat, Hukuk sosyolojisi ve felsefesi gibi dersler de vardır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde ilk lisans yılı programında öğrencilere Siyasî Tarih dersi de okutulmaktadır.

Siyasal Bilgiler Fakültesinde ise, bu bakımdan daha elverişli bir durum görünmektedir. Fakültenin birinci sınıfında Umumî iktisat, Siyasî bilimlere giriş, Sosyal bilimler metodolojisi, Anayasaya hukuku, Siyasî ve iktisadî coğrafya, Sosyoloji ve Siyasî tarih gibi dersler vardır. Devletler hukuku umumî dersi ikinci sınıfta verilmektedir. Böylece, ikinci sınıfa gelen bir öğrenci, Devletler hukukunun sosyal muhit içinde rolü ve yerini, diğer sosyal bilim kolları ile irtibatını görebilecek duruma gelmiş farzedilebileceği gibi, Devletler hukukunun iç hukukla münasebetini kavriyacak malûmatı da almış bulunmaktadır.

C. *Nasıl Okutulmalı Meselesi* : Devletler hukuku dersinin nasıl oku-

²⁹. P. de Visscher, *op. cit.*, (J. D. I.), sah. 123.

tulması meselesi ile ilgili olarak, başlıca iki konu üzerinde durmakla yetineceğiz: (i) Dersin verilmiş tarzı, (ii) ders malzemesi.

(a) *Dersin Veriliş Tarzı*: Bu konu, Üniversitemiz Fakültelerinde genel öğretim usulü ile yakından ilgilidir. Genel öğretimin şekline ve tarzına tesir eden âmiller, Devletler hukuku dersinin okutulmuş şekline ve tarzına da tesir etmektedir.

Bilindiği gibi, memleketimiz de dahil, kıt'a Avrupası memleketleri üniversitelerinin büyük çoğunluğunda, daha çok *takrir* usulü (*lecture, cours magistral*) hâkimdir. Bu usule göre, ders tek - taraflı bir konuşma, hocadan öğrencilere bilginin nakledilmesi şeklinde yapılır. Öğrenci, daha çok pasif bir durumdadır. Derse çeşitli kitaplar ve kaynaklardan önceden hazırlanarak gelmeleri ve sınıfta dersle ilgili tartışmaların yapılması, esas itibariyle, bahis mevzuu değildir. Bu sisteme yapılacak tek ilâve, öğrenciye, imtihanlarına çeşitli kaynaklardan hazırlanması için, bibliografya listesi vermektir. İngiliz, Amerikan öğretim sisteminin belirtici vasfı ise, öğrencilerin derslerle ilgili konularda, çeşitli kaynaklardan ve derse gelmeden önce hazırlanmaları, dersin, hocanın idaresinde ve rehberliğinde, daha çok tartışmalara hasredilmesidir (*discussion method*).

Bu konuda, en iyi, bütün memleketlerde aynı şekilde uygulanması mümkün tek - bir öğretim metodundan bahsetmek şüphesiz güçtür. Her memlekette eğitim ve öğretim metodları, o memleketin sosyal ve kültürel geleneklerine, ihtiyaçlarına ve imkânlarına bağlıdır. Bir memlekette, o memleketin şartları ve imkânları içinde başarılı neticeler veren bir usul, başka bir memlekette, farklı şartlar ve imkânlar içinde, aynı müspet sonucu vermiyebilir. Bununla beraber, her memleket, başka memleketlerdeki öğretim ve eğitim metodlarından, kendi şartlarına, ihtiyaçlarına ve imkânlarına uygun olduğu ölçüde, faydalanma yoluna da gidebilir.

Takrir usulünün *per se* kötü bir sistem olduğu söylenemez. Bilhassa lisans seviyesinde öğretimde bu metodun büyük faydalar da sağladığı görülebilir. Hocaların öğrencilerine, okuttukları bahislerle ilgili olarak söyleyecekleri ve söylemeleri gereken çok şey vardır. Önemli olan öğrencilerin tamamiyle pasif bir durumda bırakılmaması, öğretimin, hoca tarafından tamamiyle tek - taraflı bir konuşma, bir monolog ve hocanın söylemiş olduklarını öğrencilerin imtihanda hocaya nakletmeleri şeklinde mekanik bir alış - veriş münasebeti içinde cereyan etmemesidir. Takrir usulü uygulandığı takdirde de, öğrencilere ders konusu ile ilgili soru sorma imkânı verilmeli, hattâ bu, hoca tarafından kolaylaştırılmalı ve teşvik edilmelidir. Böyle bir yol takrir metodunun faydalarını arttırırken, mahzurlarını da

hafifletecek bağdaştırıcı bir öğretim usulü olarak görünmektedir. Bilhassa Devletler hukuku gibi, soruların kafalarda belirmesine kolayca imkân verecek bir dersde, bu usulün çok yanlış olmayacağı düşünülebilir.

Takrir metodu yerine tam manasiyle tartışma metodunun kullanılması ise, bir çok şartların gerçekleşmesine bağlıdır: Sınıfların kalabalık olmaması, yeter derecede öğretim üyesi bulunması, ders malzemesinin çeşitli ve bol olması, hocaların ve öğrencilerin bu methodla çalışacak şekilde yetiştirilmiş bulunması gibi.

Çok kalabalık sınıflarda tartışmalara girişmek imkânsız olmasa bile, tartışma metodundan beklenen bütün faydaların sağlanması şüpheli olacaktır. Böyle bir metodun uygulanması için gerekli şart, hoca - öğrenci arasında yakın ve doğrudan münasebetin kurulması, hocanın her öğrenci ile irtibat sağlayabilmesidir. Çok kalabalık sınıflarda öğrencilerden her birinin tartışmalara katılması, maddî bakımdan, imkânsız gibidir. Psikolojik yönden de, öğrencilerin büyük kısmı, kalabalığın sağladığı anonimliği, ortaya çıkma yalnızlığına tercih etme yoluna gidebilir. Diğer taraftan, çeşitli âmillerle, bazı öğrenciler, bütün konularda, âdeta sınıf sözcülüğü yapma durumuna geçebilirler. Tartışma metodunun uygulandığı İngiliz ve Amerikan Üniversitelerinde sınıfların, memleketimizdekilere nispetle, çok küçük olduğunu, elli kişilik bir sınıfın kalabalık - sınıf sayıldığını da gözönünde tutmak gerekir. Memleketimiz Fakültelerinde, Devletler hukuku umumî lisans dersinin yapıldığı en küçük sınıfta, meselâ Siyasal Bilgiler Fakültesi ikinci sınıfında, 125 - 150 öğrenci bulunduğu düşünülürse, tartışma metodunun, lisans öğretiminde sınırları da kendiliğinden ortaya çıkar.

Tartışma metodunun uygulanması için, şu halde, sınıfların küçültülmesi başta gelen bir şart olarak belirtmektedir. Bunu da, şimdilik, kolayca gerçekleştirmek mümkün görünmemektedir. Bina imkânları, malî güçlükler ve aynı alanda yetişmiş öğretim üyesi azlığı, tartışma metodunun uygulanmasını daha bir müddet, belki de uzun bir müddet, kolaylaştırmıyacak âmiller olarak görünmekteyedir. Bu imkânlar gerçekleşinceye kadar, bilhassa kalabalık sınıflarda, takrir metoduna öncelik verme zorunda kalınacağı anlaşılmaktadır. Bu şartlar altında, takrir yerine tartışma metodunun kullanılmasından çok, takririn nasıl yapılması gerektiği üzerinde durmak gerekir. Bu ise, büyük ölçüde, her hocanın şahsî yetişmesine, imkânlarına, mizacına da bağlı bir konudur. Bununla beraber, umumî bir temenni olarak, öğrenciyi dinlemeğe, düşünmeğe, öğrencinin kafasında sorular yaratmağa ve bu sorulara cevaplar buldurmağa gayret eden, tatbikattan alınan örnekolarayla renklendirilmiş bir takrir, belki

tartışma metodunun hararetli taraflarınca da, fazla tenkid edilmeyecek bir öğretim usulü olarak kabul edilebilir.

(b) *Ders Malzemesi*: Dersin verilışı ve öğrencilerin hazırlanması ile ilgili çok önemli bir konu ders malzemesi meselesidir. Bu konuda değerli arkadaşımız Prof. Dr. İlhan Lütem şunları yazmaktadır :

“Memleketimizde hukuk öğretimi ötedenberi alışılmış olduğu üzere *Ders kitabı sistemi*'ne dayanmaktadır ve kanaatımızca tedricen terk edilmek gerekir. Sınıflardaki talebe mevcudu, talebe arkadaşların muhtelif sebeplerle dersleri takip edememeleri, bu sistemden ayrılmayı güçleştirmektedir. Bir sebep de hocanın her ders için tavsiye edeceği malzemenin lisanımızda arzu edilen dereceye erişmemiş olmasıdır.

“İdeal öğretim usulü, yine kanaatımızca, ders kitabı mevcut olmakla beraber talebelerin müracaat edecekleri eser, makale, tez ve monografilerin onları mukayeseye sevkedecek sayıda bulunması, sınıfta münakaşaların cereyan etmesi, tüme - varım metodu ile incelenen problemler hakkında hep birlikte ve hocanın yüksek hakemliği ile neticelere varılmasıdır.

“Son yıllarda Devletler umumî hukuku branşına memleketimizde ilgi fazlalaşmış, gerek akademik kariyere mensup zevatın, gerekse sair aydınların yazı ve araştırmalarının sayısı hissedilir derecede artmıştır. Ancak, Türkiye'de Devletler hukuku alanı sair hukuk alanlarında olduğu üzere hâlâ yeni ve esaslı gayretler talep etmektedir. Kıt'a Avrupasının ve Anglo - Amerikan âleminin en önemsiz gibi gözüken Devletler hukuku konularını nasıl bir inceleme ve tahlile tâbi tuttıklarını gördükçe aşılması gereken yol daha iyi belirmektedir.”³⁰

Değerli arkadaşımız haklı olarak önemli bir meseleye dokunmuş olmaktadır. Sınıfta sadece tartışma yapılması kâfi değildir. Aynı zamanda seviyeli, uyarıcı, geliştirici, yaratıcı ve bilgiye - dayanan tartışma yapılması da gerekir. Bunun için de derse gelmeden önce öğrencilerin ders konusu üzerinde bilgileri olması, ders için çeşitli kaynaklardan hazırlanmış bulunmaları da lâzımdır. Lisans seviyesindeki derslerde, tartışma usulünün uygulanmasına engel yaratan sınıfların kalabalık oluşu, öğretim üyesi ve yer azlığı gibi âmiller yanında, dilimizde yazılı ders malzemesinin yeter derecede zenginleşmemiş olmasını da düşünmek gerekir. Ders malzemesinin azlığı, yalnız tartışma usulünün uygulanmasını güçleştirmekle de kalmamaktadır. Öğrencileri, imtihanlara belirli bir tek

³⁰. Lütem, *op. cit.*, sah. v.

kaynaktan, hocanın kitabından veya ders notlarından hazırlanma durumunda da bırakmaktadır.

Ders malzemesi azlığının yarattığı meseleyi iki yoldan hafifletmek düşünülebilir. Birinci yol, bu malzemenin zenginleştirilmesi için bizzat Devletler hukukunda çalışanların gayretlerini arttırmalarıdır³¹. İkinci bir yol da, öğrencilerin yalnız Türkçe kaynaklardan değil aynı zamanda yabancı dillerdeki kaynaklardan da faydalanmalarını sağlayacak şekilde, yabancı dil bilgilerinin geliştirilmesidir. Bu konu ise, memleketimizde genel olarak yabancı dil öğretimi meselesine de bağlıdır.

Bu şartlar, veya hiç olmazsa bazıları, gerçekleşinceye kadar, memleketimizde taktırir metodununa ve ders kitabı sistemine bağlı kalınacağına, bu usulden ancak şartların gerçekleşmesi ölçüsünde tedricen ayrılabilceğini düşünmek, fazla iyimser olmasa bile, fazla yanlış olmıyan realist bir görüş olarak belirlemektedir.

D. *Ihtisas Bölümlerinde* : Devletler hukukunun muhtevası ve şumulu, bilhassa İkinci Dünya Harbinden sonraki devrede, daha önceki yıllarla kıyaslanmıyacak şekilde artmış ve gelişmiş bulunmaktadır. Fakültelelerin umumî lisans programları içinde, bütün yeni bahisleri teferruatlı bir şekilde inceleme imkânı az görünmektedir. Bu güçlük, kıta Avrupasında, mantıkî bir bütün olarak önceden tesbit edilen ve öğrencilere fazla seçim imkânı bırakmıyan programlar için bilhassa vâridir. Bununla beraber, lisans ötesi, fakat doktora - altı eğitim yapan Fakültelerde (meselâ *Master* derecesi programlarında) veya lisans programlarından ihtisaslaşmaya önem veren Fakültelerde (meselâ Siyasal Bilgiler Fakültesinde ihtisas bölümlerinden biri *Diplomasi ve Dış Münasebetler* şubesidir) Devletler hukukunun ve bu alanla ilgili yeni konuların daha teferruatlı olarak ele alınması mümkündür ve büyük ölçüde de böyle yapılmaktadır³².

³¹. Prof. Wilson (*op. cit.*, sah. 82) şöyle demektedir: "Teachers of International Law who complain too vigorously on this score may be reminded that the profession itself may too much to supply the need. Or they may be met with the reply of Punch to a magician in England who was reported to have complained about the shortage of rabbits in that Country during the war-the reply to the effect that a really competent person in that line of work would feel no such a shortage." Lwow Konferansına katılanlardan biri de bu konuda şöyle demişti; "On a parlé de la préparation des manuels par les professeurs. Il y a eu même des opinions contraires. Je me demande qui est chargé de préparer les manuels. Si ce n'est pas le professeur qui le fait, qui est - ce qui s'en chargera? (*op. cit.*, sah. 79).."

³². Londra Üniversitesindeki durum için bknz.: Schwarzenberger, *op. cit.*, sah. 304.

Siyasal Bilgiler Fakültesinin Diploması ve Dış Münasebetler Şubesinde, Devletler hukuku dersi bu ad altında bulunmamakla beraber, Devletler hukuku ve genel olarak Milletlerarası münasebetlerle ilgili derslerin ve okutulan konuların, yeni Lisans Öğretim ve İmtihan Yönetmeliği ile genişletilmiş olduğu görülmektedir. Bu ihtisas şubesinde, Milletlerarası Siyasal ve Sosyal Teşekküller üzerinde ayrı bir ders yapıldığı, Diploması temsilcileri ve Konsoloslar bahislerinin Mukayeseli Diplomatik Teşkilât dersinde yeniden ve geniş olarak ele alındığı, Siyasî Tarih dersinin yakın yılların olaylarını da içine alacak şekilde devam ettiği, Devletler Hususî Hukuku, Milletlerarası İktisat ve Gümrük Politikası derslerinin verildiği ve Milletlerarası Aktüel Meseleler³³ üzerinde durulduğu da görülmektedir. Ayrıca, memleketimizde ilk defa olmak üzere, bu şubenin programında, dış politikanın hazırlanmasına tesir eden âmilleri incelemek şeklinde okutulan Milletlerarası Münasebetler dersi de vardır. Şüphesiz, harbe varmıyan zorlamalar, harp ve tarafsızlar hukukunun okutulması bakımından bu ihtisas şubesine bir de Devletler hukuku dersi konulması yerinde olacaktır. Öğrencilerin şahsî çalışmalarını ve araştırmalarını teşvik etmek üzere, katılma mecburiyeti olan, seminerler de yapılmaktadır.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Diploması ve Dış Münasebetler şubesi bakımından, lisans programının ilk sınıflarında görülen öğretim metodlarının karşılaştığı güçlükler hafiflemiş, takrir metodu ile tartışma metodunun bağdaştırılması imkânları artmış görünmektedir. Bir kere, diğer lisans sınıflarında tartışma metodunun uygulanmasında bir engel olarak belirebilen sınıfın kalabalık olması, ihtisas şubesinde bahis mevzuu değildir. İhtisas şubesinin her sınıfında öğrenci sayısı, hiç olmazsa, en çok on-beşer öğrenciyi aşmamıştır. Ders malzemesi azlığı meselesi de, ihtisas sınıfında, diğer sınıflarda olduğu gibi kendini göstermemektedir.

³³. Prof. Jessup (op. cit., sah. 67, 73) Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesindeki Devletler hukuku derslerinde aktüel meseleler üzerine de dikkati çektiklerini, her sene, politika veya tatbikat bakımından ilgi çekici aktüel konuların tartışılmasına zaman ayırdıklarını belirtmektedirler. Prof. Schwarzenberger de, Londra Üniversitesindeki tecrübelerine dayanarak, ana - dersi aktüel meseleler üzerinde tartışmalara tahsis edilecek bir dersle tamamlamanın faydasına işaret ederek şöyle diyor (op. cit., sah. 303) : "Here students can see international law in the making and, by taking an active part in the analysis of the most controversial subjects from every possible point of view train themselves in the art of detachment from preconceived predilections. Moreover, the application of the principles of International Law to concrete problems is the best way of making students aware both the limitations and the reality of International Law."

Diplomasi ve Dış Münasebetler Şubesine gireceklerde, en az bir yabancı dili (Fransızca ve/veya İngilizce), bu dilde araştırma yapabilecek kaynaklardan faydalanacak kadar iyi bilme şartı da aranmaktadır. Böylece, bu ihtisas bölümünün öğrencileri için, Fakülte Kütüphanesindeki veya Dış Münasebetler Enstitüsü kitaplığındaki kaynaklardan kolaylıkla faydalanma imkânı vardır.

Bu şartlar altında, hiç olmazsa Siyasal Bilgiler Fakültesi Diplomasi ve Dış Münasebetler Şubesindeki öğretimde, tkrir metodu tamamen terkedilmese bile, tartışma metoduna geniş ölçüde yer verme imkânı da belirmiş olmaktadır. Gerçekte de, bu ihtisas bölümünde, öğrencilerin çeşitli kaynaklardan hazırlanmaları, derslerin tartışma metoduna uygun olarak yapılması, ders - kitabı sisteminden ayrıma veya bu sistemin yardımcı kaynaklarla tamamlanması da, her yıl biraz daha artan bir şekilde gelişmektedir ³⁴.

2. Doktora Programlarında :

Doktora programlarında uygulanacak öğretim tarzının gerek gayesi, gerekse metodu bakımından lisans programlarından farklı olacağı hususunda Devletler hukuku ile uğraşanlar arasında tam bir mutabakat vardır denilebilir. Çünkü bu programda elde edilecek bilgi ve geliştirilecek kabiliyet, yalnız öğrencinin bilgili vatandaş olarak yetişmesini sağlayacak değildir; aynı zamanda tatbikî veya ilmî bakımlardan başka maksadların da sağlanmasına yarıyacaktır. "Devlet memuru veya gazeteci veya eğitimiçi veya işletme müşaviri veya avukat ve hukuk müşaviri olmak niyetiyle bu programlara katılanların, araştırma metodlarını, kaynaklar arasında seçme yaparak bunları kullanma yollarını öğrenmeleri, Devletler hukuku teorisini anlamaya gayret etmeleri, aynı zamanda da belirli konularda tehsifî çalışmalarda bulunmaları gerekmektedir. Bu programlara katılanların, ilerideki işlerinde, isabetli bir şekilde söylenebileceği gibi, Devletlerarası münasebetlerde hukukîlik prensibinin takviyesine akıllıca ve yapıcı bir katkıda bulunmaları isteniyorsa, erişilmesi düşünülen gayelerin mantikî olduğu da görülür." ³⁵.

1956 Cenevre Konferansında tartışma grubu üyeleri de, bu bakımdan, tam bir mutabakata varmışlardı. "Öğrencinin aktif bir şekilde katılmasının ileri programların başlıca unsuru olması, oybirliğiyle kabul edilmiştir. Temel bilgi veren sınıflarda daha çok 'hazır olarak sunulan' öğretimin ileri sınıflarda bilhassa 'idare' ve 'kontrol' şeklinde yapılması

³⁴. Ma'zemenin ve kaynakların seçimi ve takdimi ile ilgili olarak bknz.: Schwarzenberger, *op. cit.*, sah. 303 ; ayrıca bknz.: Lwow Konferansında okunan rapor (*op. cit.*, sah. 87 - 91).

³⁵. Wilson, *op. cit.*, sah. 80.

gerekir. Bu plân ne dereceye kadar ve hangi metodlarla uygulanmış. Tartışma grubunun üyeleri, kendi memleketlerinde uygulanan metodları anlattıktan sonra, aynı davranışın bütün memleketler için evrensel şekilde uygun olıyabileceğini kabul etmişlerdir. Her metodun keşfi hâs değeri aşağıdaki hususlara doğrudan doğruya bağlı görünmektedir. Bu metodun temel öğretime uydurulması kolaylığı, her üniversite mezunlarında ders konuları bakımından aradığı özellikler çeşitli öğretim tipleri ve nihayet hocaların farklı şahsiyetleri.”

Tartışma grubu, ileri seviyedeki programlarda aktif öğretim metodunun seminerler, takrirler, tartışma grupları, hukuk dışında konulara ilişkin yıllık çalışmalar, araştırma merkezleri ve çalışma grupları gibi çeşitli metodlardan uygulanabileceğini belirtmiştir. Cenevre Konferansına katılan doktora programları ve ileri - seviyede eğitimle ilgili olarak iki önemli noktaya da işaret etmişlerdir. Bunlardan birincisi böyle programların kullanılacak öğrenci sayısının fazla olmamasıdır. Sınıf en çok, yirmi kişiden mamalıdır. Diğer taraftan, “Aktif metodun başarılı olarak uygulanması için ikinci önemli şart da, ele alınmış konu üzerinde seminere katılanların hepsinin ilgisini canlı tutmaktır. Seminer üyeleri, çeşitli konularda birinin hazırlamış olduğu çalışmayı, toplanmış olan seminer üyeleri sıra ile sundukları zaman, bu temel unsurun sağlanabilmesi çok önemlidir. Böyle durumlarda seminer, çoğu zaman, araştırmacı - öğrenci ile arasında hususî bir görüşme mahiyetini alabilmektedir. Semineri, bütün olarak gözönünde tutulan grubun ihtiyaçlarına uydurmada başarılı edilmesi gereken yol, bütün seminer üyelerinin dikkatlerini merkezî konu üzerinde toplamaları, bu merkezî meselenin muhtelif veçhelerden öğrencilerden her birinin sıra ile incelemesidir. Amerika Birleşik Devletlerinde çok itibar edilen bu çeşitli müşterek çalışmalar sonunda bir yayımlanması da mümkün olabilmekte, bu yüzden de bu usul öğretimi gayretlerini arttırmaya teşvik etmektedir.”³⁶

³⁶. P. de Visscher, *op. cit.*, (J. D. I.), sah. 127. Memleketimizdeki doktora çalışmalarında, mütevazî ölçüde de olsa, bu tavsiyeye uygun örnekler görülmüştür. Meselâ Prof. Mahmut Belik arkadaşımız, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi doktora programındaki seminer çalışmalarını Milletlerarası Mahkemeler üzerinde toplamış ve seminere katılanların merkezî konuda hazırladıkları araştırmaları, Prof. Belik'in önsözü ile küçük bir kitap halinde yayımlanmıştır. Bknz.: *Milletlerarası Mahkemeler*, İstanbul, 1956. Örnekolay tercümesine dayanan böyle bir çalışmada Siyasal Bilgiler Fakültesinin 1956 - 57 ders yılı doktora programı çalışmalarını sırasında bulunmuştuk. Programa katılanlardan her öğrenci, Milletlerarası deniz hukukunun bir yönünü gösteren bir veya birkaç örnekolayı dilimize çevirmiş, bu örnekolaylar üzerinde tartışmalar yapılmıştı. Arkadaşlarımızın bu çalışmalarını derleyerek, kısa bir önsözle, *Dergin*de yayımlamıştık: “Devletler Hukukunda Denizle İlgili Bazı Örnekolaylar”

Doktora sınıflarında öğrencilerin hazırlıyacakları araştırmalar ve tezler hakkında da Prof. Schwarzenberger, haklı olarak şunları söylemektedir: “Her hocanın [jüri üyesinin] en büyük korkusu, daha önce üzerinde dokuz monografinin yazılmış bulunduğu bir konuda adayın onuncu kitabı hazırlamasıdır. Fakat bunda gerçek suçlu öğrenci değil, ona nezaret edendir. Tecrübe göstermektedir ki, öğrenci dikkatini, gerekmeyen şekilde, Devletler hukukunun doktrini veya tarihi üzerinde topladığı zaman, aksaklıklar bilhassa göze çarpar olmaktadır. Böyle konularda orijinal olmak her kes için güçtür; yapılabilecek tek şey, esasen gayet iyi bilinen malzemeyi berrak bir şekilde toplamaktan ve tenkidci bir gözle yeniden - tertiplemeden ileri gidemez. Bununla beraber, zeki bir adayın, ilk defa ele alma şerefini kazanacağı pek çok konu vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: 1) Bir çok Devletin sistemli bir şekilde derlenen resmî tatbikatı ve millî mahkeme kararları hâlâ gayri kâfi bir şekilde incelenmiş durmaktadır; 2) Milletlerarası teşekküller hukuku, Milletlerarası iktisadî hukuk, Milletlerarası iş hukuku, Milletlerarası hava hukuku gibi yeni sahalardan herhangi birisi; 3) Devletler hukuku doktrini tarihçesinden farklı olarak, Devletler hukukunun tarihi; böyle çalışmalarından, bilhassa eski andlaşmalar üzerinde çalışmalardan beklenebilecek başlıca bir sonuç, teamülî Devletler hukukunun menşeyini gerçek bir şekilde değerlendirmektir; 4) En iyi adaylar ve ancak bunlar, Devletler hukuku sosyolojisi sahasında araştırmalara teşvik edilmelidir.”³⁷

S. B. F. D., 1957, cilt XII, sayı 3, sah. 42 - 72. İleri seviyede Devletler hukuku öğretimi ve araştırmaları konusunda önemli bir makale yayımlanmış bulunan Prof. John B. Witton (“Le ‘Séminaire’ de Droit International aux Etats - Unis”, *Revue de Droit International*, 1933, cilt XII, sah. 581 - 596) seminer çalışmaları konusunda takip edilecek metod hakkında şöyle demektedir: “Il est difficile de proposer aucune règle générale, car la méthode suivie doit dépendre surtout de l’expérience et du jugement de chaque professeur. Ces méthodes varient grandement bien que beaucoup de professeurs choisissent un sujet special qu’ils désignent à chaque étudiant qui, après un recherche approfondie, y consacre un rapport qu’il présente et défend au séminar, où la critique est faite à la fois par le professeur et les élèves. On estime généralement qu’une certaine coordination doit exister entre les divers rapports, en assignant à chaque élève l’étude d’une partie du problème qui constitue le sujet général choisi comme champ d’investigation durant le semestre ou l’année scolaire.” *Ibid.*, sah. 592.

³⁷. Schwarzenberger, *op. cit.*, sah. 305. Prof. Witton, *op. cit.*, sah. 584) etüd konusu seçiminde de şunları söylemektedir: “Il faut admettre cependant qu’il y a des recherches mal comprises ou pauvrement réalisées; trop souvent l’effort est dirigé sur des chemins trop battus. Une thèse qui aurait pu être une véritable contribution pour la science peut être sans aucune utilité parce l’étudiant, en peut - être le professeur l’ont regardée comme une simple formalité à laquelle il faut se soumettre pour

III. Memleketimizde Devletler Hukuku Çalışmaları İle İlgili Diğer Bazı Hususlar

Memleketimizde Devletler hukuku öğretimi ve çalışmaları ile ilgili olarak ayrıca üç konu üzerinde durmanın da faydalı olacağını sanıyoruz: (i) Terminoloji meselesi; (ii) Türk tatbikatına önem verme; ve (iii) Örnekolay kitabı.

1. Terminoloji Meselesi :

Memleketimizde Devletler hukukunun öğretimi, incelenmesi ve geliştirilmesi ile yakından ilgili bir konu olarak, terminoloji meselesi üzerinde, Dergimizin bir başka sayısında yazdığımız makalede de durmuştuk³⁸. O yazımızda, sayıları her gün artmakta olan Türkçe Devletler hukuku yayımlarında, aynı mefhumu veya aynı müesseseyi ifade etmek üzere, farklı terimlerin kullanıldığına, bu yüzden de dilimizde Devletler hukuku terimlerinin henüz "oturmamış" intibainı verdiğiine işaret ederek şöyle demiştik : "Şüphesiz herkesin kendisine hâs bir uslubu olmakla beraber, ana mefhumları ve ana müesseseleri ifade eden terimler üzerinde, Devletler hukuku ile meşgul olanların anlaşmaları, aynı mefhum ve müessese için, - muhteva veya esasa mütaallik fikirler ne kadar farklı hattâ zıt olursa olsun, - aynı terimleri kullanmaları, hukuk dilimiz bakımından olduğu kadar, memleketimizde Devletler hukukunun gelişmesi bakımından da zarurî görünmektedir."³⁹

Bu konuda bize en doğru görünen yolu da şöyle belirtmiştik : "Devletler hukuku terimlerini istikrara kavuşturmak için en uygun görünen yol, bu konu ile ilgili bütün meslekdaşlarımızın bir komisyon halinde, her terim üzerinde ayrı ayrı durmalarıdır. Ancak bunun için, daha önceden, dilimizde Devletler hukuku sahasında yazılmış veya dilimize çevrilmiş bütün kitapların, etüdlerin, ilmî makalelerin, hukuk lûgatlarının, Türkiye'nin akdettiği anlaşmaların, Devletler hukukunu ilgilendirebilecek kanunlarımızın taranması ve şimdiye kadar kullanılmış Türkçe terimlerin derlenmesi gerekmektedir. İlgililerden mürekkep bir komisyon, bu hazırlık çalışmasından sonra toplanırsa, şimdiye kadar her mefhum için kullanılmış Türkçe terimleri teker teker ele alarak, en uygun terimler üzerinde mutabakat sağlamağa gayret edilebilir."⁴⁰

obtenir le titre de docteur." Prof. Witton'un tez konusu hakkındaki görüşleri için bknz.: *Ibid.*, sah. 584, 593 - 594.

³⁸. Meray, "Devletler Hukukunda Bazı Terim Meseleleri", *S. B. F. D.*, 1956, cilt XI, sayı 4, sah. 52 - 73.

³⁹. *Ibid.*, sah. 52.

⁴⁰. *Ibid.*, sah. 73.

2. Türk Tatbikatına Önem Verilmesi :

Devletler hukuku öğretiminde ve çalışmalarında, memleketimiz tatbikatına önem verilmesi lüzumunu, hocamız sayın Prof. Dr. Nihat Erim şöyle belirtmişti :

“Bir Fransız, bir İngiliz, bir Amerikan, bir İtalyan, bir Belçikalı profesör Devletlerarası Hukuku üzerindeki incelemelerini, bilhassa tarihçe bakımından, önce kendi milletinin tarihinden, andlaşmalarından, sözleşmelerinden aldığı misallerle desteklemektedir.

“Türkiye tarihi Devletlerarası Hukuku bakımından pek faydalı örneklerle doludur. Devletlerarası Hukukunun yüzyılların tatbikatı ile meydana gelen gelenek kaidelerinin, müspet, menfi veya istisna şeklinde türlü tatbikleri Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti andlaşmalarında yer bulmuştur.... Ne yazık ki, hukukun bu dalı için zengin malzeme kaynağı olan Türk andlaşma ve sözleşmeleri bugüne kadar ne kendi yazarlarımız ve profesörlerimiz, ne de yabancı bilginlerce gereği gibi ele alınamamıştır. Hukuk Fakültelerimizde Devletlerarası Hukuk dersleri çoğunca yabancı - bilhassa Fransız - profesörlerin eserlerinden nakil suretinde okutulmuştur. Geleneğe dayanan bir kısım kaidelere dair örnekler kendi tarihimizde, kendi andlaşma ve sözleşmelerimizde bol bol varken, başlıca yabancı yazarların hazır incelemeleri nakledilivermekle yetinilmiştir...

“Milletlerarası münasebetler, Devletlerarası Hukuku alanında kendi kaynaklarımızdan faydalanmak lüzumu üzerinde fazla söz söylemeğe ihtiyaç yoktur. Böyle bir faydalanma en başta tarih bilgisine dayanır. Tarih bilgisi ancak metinlerle beslendiği takdirde netice daha emin olur.”⁴¹

Sayın Profesörün söylediklerinin, Devletler Hukuku öğretiminde ve çalışmalarında önemle gözönünde tutulması gerektiği kanaatındayız. Bu bakımdan, Prof. Erim, Osmanlı andlaşmalarını derleyen eseriyle, büyük ölçüde bir ilk - çalışma malzemesi sağlamış da bulunmaktadır. Yapılması gereken bu andlaşmaların, Devletler hukuku konuları açısından incelenmesi, taranması, Devletler hukuku kaideleriyle ilgili örneklerin çıkarılmasıdır. Şüphesiz, aynı çalışmanın ve araştırmanın, başta Lozan Andlaşması olmak üzere Cumhuriyet devri andlaşmaları için de yapılması gerekmektedir.

Andlaşmalar yanında memleketimizle ilgili notaların, milletlerarası toplantılarda ve teşekküllerde temsilcilerimizin resmî beyanlarının da gö-

⁴¹. N. Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, cilt I, Ankara, 1953, sah. vii - viii.

zönünde tutulması gerekmektedir. Hükûmetimizin diğer Devletlere veya diğer Devletlerin Hükûmetimize verdiği notalarda, Devletler Hukuku kaideleriyle ilgili örnekler kolayca bulunabilecektir. Nihayet, memleketimizle ilgili olarak verilmiş, hakem kararları, milletlerarası veya millî mahkemelerin kararları da böyle bir çalışmanın çerçevesi içine alınmak gerekir.

3. Örnekolay Kitabı :

Devletler hukuku öğretimi ve çalışmaları bakımından yapılması uygun olacak diğer bir çalışma da, milletlerarası andlaşma ve sözleşmelerden, Devletler hukuku kaidelerini doğrudan doğruya tesbit edenleri derleyen kitapları dilimize kazandırmaktır. Bu çeşit çalışmaların iyi örnekleri arasında, meselâ Le Fur ve Chklaver'in, Colliard'ın derlemeleri gösterilebilir ⁴².

Nihayet, diğer önemli bir temel çalışma vasıtası, dilimizde de, Devletler hukuku ile ilgili bir örnekolay kitabı (*case book*) hazırlanmasıdır. Bu alanda, böyle bir çalışmanın mahiyetini gösterme bakımından bir ilk deneme değerli arkadaşımız Doçent Dr. Mehmet Gönlübol tarafından yapılmış ve Dergimizde yayımlanmıştır ⁴³. Bu etüdün başına yazdığımız önsözde, bu çeşit çalışmaların önemini de belirtmiştik. Sınırlı bir konuda, milletlerarası deniz hukuku konusunda da, Siyasal Bilgiler Fakültesi doktora programlarına katılan arkadaşlarımızla, klâsik örnekolaylardan bazılarını dilimize çevirmiş ve öğrenci arkadaşlarımızın bu çalışmalarını Dergimizde yayımlamıştık ⁴⁴. Bu çeşit örnekolay kitapları, Devletler hukuku kaidelerinin tatbikatta nasıl uygulandığını göstermesi bakımından, önemli ve çok faydalı yardımcı kaynaklardandır. Amerikan üniversitelerinde, kendi öğretim sistemleri gereğince de, çeşitli örnekolay kitapları, bütün Devletler hukuku eğitiminin temel unsurlarından sayılmaktadır. Bu yüzden de, bilhassa Amerika'da yayımlanmış örnekolay kitaplarının sayısı yüksektir ⁴⁵.

⁴². Le Fur - Cklaver, *Recueil des Textes de Droit International*, Paris, 1934 ; C. - A. Colliard, *Droit International et Histoire Diplomatique*, Paris, 3 éme édit, Paris, 1955.

⁴³. M. Gönlübol, "Örnekolaylarla (Cases) Devletler Hukuku", S. B. F. D., 1956, cilt XI, sayı. 3, sah. 207 - 257.

⁴⁴. Meray (derleyen), "Örnekolaylar", *op. cit.*,

⁴⁵. Bu örnekolay kitaplarından bazıları şunlardır :
W. W. Bishop, Jr., *International Law - Cases and Materials*, Boston, 1953 ; H. W. Briggs, *The Law of Nations - Cases, Documents and Notes*, 2 nd edit., New York, 1952 ; G. G. Fenwick, *Cases on International Law*, 2 nd edit., Chicago, 1951 ; L. C. Green, *International Law Through*

Bizce bu alanda yapılması gereken, yayımlanmış bulunan bu çeşit örnekölay kitaplarından da faydalanarak, Türkçe, şimdilik hiç olmazsa küçük çapta, bir Devletler hukuku örnekölay kitabı hazırlanmasıdır. Böyle bir örnekölay kitabının klâsik örnekölaylardan başka, mümkün olduğu kadar geniş ölçüde, Türk tatbikatı ile ilgili örnekler de ihtiva etmesine çalışılmalıdır. Türk tatbikatı ile ilgili olayların bulunması, tahmin edileceği gibi, kolay olmamakla beraber, imkânsız da değildir. Meselâ Dr. Gönlübol, örnekölaylara dayanarak hazırladığı araştırmalarında, suçluların geri verilmesi ile ilgili bir Türk örnekölayı da yayımlamıştır; ⁴⁶ diplomasi temsilcilerinin ayrıcalık ve dokunulmazlıkları hakkında diğer bir örnekölay; Sayın Prof. Dr. Osman F. Berki'nin kitabından alınabilir ⁴⁷. Yine bu konu ile, diplomasi memurunun ayrıcalık ve muafıkları ile, ilgili başka bir örnekölay Temyiz Mahkemesi Hukuk Genel Kurulunun 14/5/1958 tarih ve E/63, K/46 sayılı kararıdır ⁴⁸. Ufak bir gayretle, bu örnekölayların sayısı arttırılabilir. Milletlerarası Daimî Adalet Divanının, Karma Hakem Mahkemelerinin, diğer hakemliklerin kararlarında olduğu kadar, yabancı mahkemelerin veya millî mahkemelerimizin kararlarında da memleketimizi ilgilendiren örnekler bulunabilir. Şimdiye kadar yayımlanmış olan Devletler hukuku tatbikatı derlemelerinde (meselâ Hackworth'un *Digest*'inde) Türkiye ile ilgili örnekölaylara da temas edilmektedir. Yabancı dillerde yayımlanan Devletler hukuku dergilerinin vesikalar veya mahkeme ve hakemlik kararları bölümlerinde de Türkiye ile ilgili örnekler bulunabilir.

NETİCE

Bu yazımızda belirttiklerimizle, memleketimizde Devletler hukuku öğretimi konusunda bütün meselelere dokunabilmiş, veya ele aldığımız konular üzerinde en doğru fikirleri veya görüşleri ifade edebilmiş olduğumuz iddiasında şüphesiz uzak bulunuyoruz. Devletler hukuku üzerinde çalışanlarımızın sayıca da artmakta olduğunu görerek, bu yazımızla, Dev-

Cases, London, 1951 ; M. O. Hudson, *Cases and Other Materials on International Law* 3 rd edit., St. Paul, 1951. Bu örnekölay kitaplarından başka Amerika Birleşik Devletlerinin milletlerarası tatbikatını derleyen iki büyük koleksiyona da işaret etmek gerekir : J. B. Moore, *A Digest of International Law*, 8 cilt, Washington, 1906 ; G. H. Hackworth, *Digest of International Law*, 6 cilt, Washington, 1940 - 1944.

⁴⁶. "Türkiye'ye kaçırılan Bulgar uçağı" meselesi, bkz.: Gönlübol, "Örnekölaylar", *op. cit.*, sah. 247 vd.,

⁴⁷. "Hindistan Büyük elçiliği meselesi", bkz.: O. F. Berki, *Devletler Hususî Hukuku*, 2 nci bası İstanbul, 1956, sah. 471 vd.,

⁴⁸. *Mukayeseli Hukuk Dergisi*, Ankara, Kasım - Aralık 1958, sayı 6, sah. 300 - 302.

letler hukuku eğitiminde ve öğretiminde karşılaşılan bazı ana meseleler üzerinde, Devletler hukuku ve komşu dallarda öğretim yapan ve çalışan arkadaşlarımız ve meslektaşlarımızla hep birlikte düşünmenin ne kadar yerinde olacağına işaret etmek istiyoruz.

Milletlerarası münasebetler ve Devletler hukuku alanında memleketimizde başlıca ilmî çalışma merkezleri olan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesindeki Milletlerarası Münasebetler ve Devletler Hukuku Türk Enstitüsü ile, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesindeki Dış Münasebetler Enstitüsünün, bir tartışma grubu halinde ve belirli bir çalışma plânı içinde ilgilileri bir araya getirebileceklerini sanıyoruz. Böyle bir ilmî toplantıya, halen bu konularda ve komşu konularda çalışmakta olanlarla, memleketimizde bu konuları uzun zaman okutmuş olanların ve tatbikatçıların da dâvet edilmesi, herhalde faydalı olacaktır. Devletler hukuku öğretimi ve çalışmaları hakkında bir ilmî toplantı tertiplendiği takdirde, Devletler hukuku öğretimi tartışmalarına esas hazırlamakta, bu yazımızın da malzeme sağlamasını umuyoruz.

Böyle bir ilk toplantıda öne sürülecek görüşler ve varılabilecek sonuçlar, memleketimizde Devletler hukuku öğretiminin gelişmesine şüphesiz büyük ölçüde faydalı olacaktır.